

POSTANOWIENIA KONKORDATU POLSKIEGO Z 1925 ROKU I PROBLEM ICH RECEPCJI I REALIZACJI

Stosownym instrumentem prawnym umożliwiającym pokojowe i harmonijne uregulowanie całokształtu wzajemnych stosunków państwa i Kościoła Katolickiego jest konkordat. Poczynając od XV stulecia, historia zna generalnie dwa modele takiej umowy dwustronnej: tradycyjny, oparty na przesłankach dawnego prawa publicznego Kościoła, oraz nowy, powstały na gruncie nauki Soboru Watykańskiego II¹.

Gdy chodzi o Polskę, to – nie licząc umów częściowych zawartych ze Stolicą Apostolską w okresie Pierwszej Rzeczypospolitej – pierwszy konkordat regulujący całokształt spraw dotyczących wzajemnych relacji Państwa Polskiego i Kościoła Katolickiego został zawarty dopiero w II Rzeczypospolitej: 10 lutego 1925 r., a więc wkrótce po odzyskaniu niepodległości². Wynegocjowana w ciągu siedmiu pracowitych miesięcy umowa dwustronna została podpisana w Rzymie, a jej sygnatariuszami byli: ze strony polskiej premier Rządu Stanisław Grabski i Władysław Skrzyński, ambasador Polski przy Watykanie, ze strony zaś Stolicy Apostolskiej kard. Piotr Gasparri, sekretarz stanu³.

Umowa ta, zawierająca postanowienia sformułowane w duchu funkcjonującego wówczas modelu tradycyjnego, w znacznym stopniu przyczyniła się do budowania harmonii i ładu w przestrzeni stosunków wyzna-

KS. PROF. DR HAB. WOJCIECH GÓRALSKI – kierownik Zakładu Kościelnego Prawa Rodzinnego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: w_goralski@wp.pl

¹ Zob. J. KRUKOWSKI, *Konkordat*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IX, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, kol. 638 i 640-642.

² *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie 10 lutego 1925 r.*, AAS 17 (1925), s. 273-287.

³ Zob. W. WÓJCIK, *Konkordat polski z 1925 roku. Próba oceny*, w: *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1980, s. 17-21; J. JURKIEWICZ, *Konkordat z roku 1925 na tle polityki Kurii Rzymskiej w okresie międzywojennym*, „Kwartalnik Historyczny” 6 (1953), nr 4, s. 57-69.

niowych w odradzającej się po latach niewoli Rzeczypospolitej. Proces recepcji postanowień konkordatu został jednak drastycznie przerwany wybuchem drugiej wojny światowej.

1. Postanowienia Konkordatu

Konkordat regulował w sposób całościowy (z wyłączeniem spraw pozostawionych do ustalenia w osobnych porozumieniach, jak np. kwestię małżeństw i aktów stanu cywilnego) pozycję prawno-ustrojową Kościoła Katolickiego w II Rzeczypospolitej. Nie odbiegał w sposób zasadniczy od projektu Władysława Abrahama. Niektóre kwestie zostały uszczegółowione, ale podstawowe zasady oraz sama koncepcja nie uległy zmianie⁴.

Obejmująca 27 artykułów umowa konkordatowa zawiera najpierw lapidarną preambułę, a następnie zasady ogólne, postanowienia odnoszące się do poszczególnych spraw dotyczących obydwu stron, wreszcie uzgodnienia końcowe.

W preambule stwierdzono: „pragnąc określić stanowisko Kościoła katolickiego w Polsce i ustalić zasady, które w godny i trwały sposób kierować będą sprawami kościelnymi na ziemiach Rzeczypospolitej, postanowili zawrzeć Konkordat [wymienia się układające się strony: Piusa XI i prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego oraz ich pełnomocników – W.G.]”.

Do zasad ogólnych (art. 1-3) zaliczono: zapewnienie Kościołowi pełnej wolności w wykonywaniu władzy duchowej i jurysdykcji oraz w swobodnej administracji zarządzania własnymi sprawami i majątkiem (art. 1); swobodę biskupów, duchowieństwa i wiernych w bezpośrednim komunikowaniu się ze Stolicą Apostolską oraz biskupów z duchowieństwem i wiernymi, a także w ogłaszaniu przez biskupów „zaleceń, nakazów i listów pasterskich” (art. 2); utrzymywanie przez Stolicę Apostolską nuncjusza apostolskiego w Polsce (z uprawnieniami rozciągającymi się na teren wolnego miasta Gdańska) i ambasadora Rzeczypospolitej przy Stolicy Apostolskiej (art. 3)⁵.

⁴ T. RESLER, *Konkordat z 1925 roku – podstawa funkcjonowania Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej*, „Acta Erasmiiana” 13 (2016), s. 46.

⁵ Zob. J. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, „Saeculum Christianum” 14 (2007), nr 1, s. 177; T. WŁODARCZYK, *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*,

Postanowienia szczegółowe (art. 4-24) regulowały szereg kwestii odnoszących się do różnych dziedzin.

Art. 4 zawiera zobowiązanie państwa do udzielania pomocy przez władzę cywilną „przy wykonywaniu postanowień i dekretów kościelnych” (*brachium saeculare*) dotyczących: 1) najsurowszych kar nałożonych na duchownych; 2) poboru taks i świadczeń na cele kościelne przewidzianych przez prawo państwowe; 3) wszystkich innych przypadków przewidzianych przez „ustawy obowiązujące” (art. 4)⁶.

W art. 5 zagwarantowano szczególną opiekę prawną duchownym w wykonywaniu urzędów kościelnych, zwolnienie ich – na równi z urzędnikami państwowymi – „od zajęcia sądowego części swych uposażeń”, zwolnienie duchownych, zakonników oraz kleryków i nowicjuszy od służby wojskowej „z wyjątkiem pospolitego ruszenia” (w takiej sytuacji kapłani będą kapelanami, a inni duchowni będą powołani do służby sanitarnej)⁷.

W art. 6 zamieszczono zapewnienie o nienaruszalności obiektów sakralnych i cmentarzy – tak jednak, by „z tego powodu nie ucierpiało bezpieczeństwo publiczne”⁸.

Prawa kapelanów wojskowych w stosunku do wojskowych i ich rodzin oraz podległość tychże kapelanów jurysdykcji biskupa polowego, a także podległość duchowieństwa władzom wojskowym „w sprawach dotyczących jego służby wojskowej” są przedmiotem art. 7⁹.

Art. 8 poleca odmawianie przez duchownych odprawiających nabożeństwa modlitwy za pomyślność Rzeczypospolitej i jej prezydenta¹⁰.

t. II, wyd. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, s. 301; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 49 i 52.

⁶ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 177; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 301-302.

⁷ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 177-178; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 302-309; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 49; J. WISŁOCKI, *Konkordat Polski z 1925 roku*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 1977, s. 94.

⁸ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 178; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 334-335; WISŁOCKI, *Konkordat Polski z 1925 roku*, s. 99.

⁹ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 184-185; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 334-337.

¹⁰ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 187; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 335.

Art. 9 został poświęcony strukturze administracyjnej Kościoła w Polsce (provincje kościelne i diecezje) trzech obrządków: łacińskiego z prowincjami: gnieźnieńsko-poznańską, warszawską, wileńską, lwowską, krakowską (łącznie 5 archidiecezji i 15 diecezji); grecko-rusińskiego: z jedną prowincją lwowską (łącznie 1 archidiecezja i 2 diecezje) oraz ormiańskiego (archidiecezja lwowska)¹¹. Jednocześnie Stolica Apostolska zobowiązała się, że nie będzie dokonywać żadnych zmian w strukturze administracyjnej Kościoła w Polsce, „jak tylko w zgodzie z Rządem Polskim, z wyjątkiem drobnych sprostowań granic, wymaganych dla dobra dusz”¹².

Przedmiotem art. 10 jest tworzenie i dokonywanie zmian beneficjów kościelnych, kongregacji zakonnych i zakonów oraz ich domów i zakładów, które to działania zastrzega się „właściwej władzy kościelnej”. Jednocześnie strona kościelna zobowiązała się, iż jeśli działania te „pociągałyby za sobą wydatki ze Skarbu Państwa”, będą podejmowane „po porozumieniu się z Rządem”. Poza tym, strona kościelna dała gwarancję, że stanowiska przełożonych prowincji zakonnych nie będą otrzymywali cudzoziemcy, „chyba za odpowiednim zezwoleniem Rządu”¹³.

Kwestia mianowania arcybiskupów i biskupów diecezjalnych, biskupów koadiutorów z prawem następstwa i biskupa polowego została uregulowana w art. 11, w myśl którego, jakkolwiek „wybór Arcybiskupów i Biskupów należy do Stolicy Apostolskiej”, to przed mianowaniem na wymienione urzędy „Jego Świątobliwość zgadza się zwracać się do Prezydenta Rzeczypospolitej” [...] „aby upewnić się, że Prezydent nie ma do podniesienia przeciw temu wyborowi względów natury politycznej”¹⁴.

¹¹ Strukturę administracyjną Kościoła w Polsce sankcjonowała bulla Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r. Zob. PIUS PP. XI, *Bulla dictionis Polonicae de nova dioecesium latini ritus circumscriptione Vixdum Poloniae unitas* (28.10.1925), AAS 17 (1925), s. 521-528.

¹² Zob. DEBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 185-186; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 317-326; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 50-51.

¹³ Zob. WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 326-329; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 51.

¹⁴ Zob. WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 329-331; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 52; WISŁOCKI, *Konkordat Polski z 1925 roku*, s. 95; K. KRASOWSKI, *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 75; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 52; J. OSUCHOWSKI, *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939 (węzłowe zagadnienia)*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967, s. 137; JURKIEWICZ, *Konkordat z roku 1925*, s. 72.

W art. 12 podana jest formuła przysięgi, którą arcybiskupi i biskupi diecezjalni, biskupi koadiutorzy oraz biskup polowy powinni składać na ręce prezydenta Rzeczypospolitej „przed objęciem swych czynności”¹⁵.

Nadanie nauce religii w szkołach powszechnych, z wyjątkiem szkół wyższych, statusu przedmiotu obowiązkowego prowadzonego przez nauczycieli mianowanych przez władze szkolne spośród osób upoważnionych do tego przez ordynariuszy oraz nadzorowanie przez tych ostatnich tego nauczania „pod względem jego treści i moralności nauczycieli”, a także uznanie, iż pozbawienie nauczyciela religii przez ordynariusza upoważnienia skutkuje pozbawieniem nauczyciela prawa do nauczania religii, zostało usankcjonowane w art. 13 ust. 1. Poza tym w ustępie tym postanowiono, że te same zasady, „dotyczące wyboru i odwoływania nauczycieli będą stosowane do profesorów, docentów i asystentów uniwersyteckich na wydziałach teologii katolickiej (nauk kościelnych) uniwersytetów państwowych”.

W ust. 2 znalazł się przepis, w myśl którego „we wszystkich diecezjach Kościół katolicki posiadać będzie seminaria duchowne, odpowiednio do prawa kanonicznego, którymi będzie kierował i w których będzie mianował nauczycieli”, a „dyplomy naukowe, wystawiane przez wyższe seminaria będą wystarczały do nauczania religii we wszystkich szkołach publicznych, z wyjątkiem szkół wyższych”¹⁶.

W art. 14 uregulowano kwestie dotyczące zabezpieczenia własności i przeznaczenia majątków kościelnych (wywłaszczenie jest możliwe za zgodą władzy kościelnej, „z wyjątkiem wypadków przewidzianych przez ustawy o wywłaszczeniu”), przeznaczania miejsc świętych na cele świeckie (zastrzeżone władzy kościelnej), a także budowy, przemiany i odnowy kościołów i kaplic („zgodnie z technicznymi i artystycznymi przepisami

¹⁵ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 187; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 331-332. Tekst przysięgi jest następujący: „Przed Bogiem i na Święte Ewangelje przysięgam i obiecuję, jak przystoi Biskupowi, wierność Rzeczypospolitej Polskiej. Przysięgam i obiecuję, iż z zupełną lojalnością szanować będę Rząd, ustanowiony Konstytucją, i że sprawię, aby go szanowało moje duchowieństwo. Przysięgam i obiecuję poza tem, że nie będę uczestniczył w żadnym porozumieniu, ani nie będę obecny przy żadnych naradach, któreby mogły przynieść szkodę Państwu Polskiemu lub porządkowi publicznemu. Nie pozwolę memu duchowieństwu uczestniczyć w takich poczynaniach. Dbając o dobro i interes Państwa, będę się starał o uchylenie od niego wszelkich niebezpieczeństw, o których wiedziałbym, że mu grożą”.

¹⁶ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 179-179; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 310-317; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 55.

ustaw”), ochrony zabytków kościelnych oraz utworzenia w każdej diecezji (przez biskupa w porozumieniu z właściwym ministrem) komisji dla ochrony w kościołach i obiektach kościelnych „dzieł sztuki, dokumentów archiwalnych i rękopisów, posiadających wartość historyczną lub artystyczną”¹⁷.

W treści art. 15 uregulowano sprawy podatków duchownych oraz kościelnych osób prawnych (traktowane „na równi z osobami i majątkami obywateli Rzeczypospolitej oraz osób prawnych świeckich, z wyjątkiem wszakże budynków, poświęconych służbie bożej, seminariów duchownych, domów przygotowawczych dla zakonników i zakonnice, domów mieszkalnych zakonników i zakonnice [...] oraz dóbr i praw majątkowych, których dochody są przeznaczone na cele kultu religijnego i nie przyczyniają się do dochodów osobistych beneficjariuszów”), zwolnienia z opodatkowania obiektów sakralnych, seminariów duchownych, klasztorów i dóbr przeznaczonych na utrzymanie kultu, a także uznania pomieszczeń biskupów i duchowieństwa parafialnego, podobnie jak ich lokali urzędowych za idące „na równi z pomieszczeniami urzędowymi funkcjonariuszów i lokalami instytucji państwowych”¹⁸.

W art. 16 uznaje się prawo „kościelnych i zakonnych” osób prawnych – „zgodnie z przepisami prawa powszechnie obowiązującego” – „nabywania, odstępowania, posiadania i administrowania, według prawa kanonicznego, swego majątku ruchomego i nieruchomego”, jak również prawo „stawiania przed wszelkimi instancjami i władzami państwowymi dla obrony swych praw cywilnych”. Poza tym określono, które osoby prawne kościelne i zakonne są uznawane za polskie: jeśli cele, dla których powstały „dotyczą spraw kościelnych lub zakonnych Polski” i o ile osoby upoważnione do ich reprezentowania i zarządzania ich dobrami „przebywają na stałe na ziemiach Rzeczypospolitej”¹⁹.

Z kolei art. 17 deklaruje prawo osób prawnych kościelnych i zakonnych „zakładania, posiadania i zarządzania, według prawa kanonicznego

¹⁷ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 179-180; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 335-336.

¹⁸ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 180; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 309-310; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 55.

¹⁹ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 180; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 337-339.

i zgodnie z powszechnym prawem państwowym, cmentarzy, przeznaczonych do grzebania katolików”²⁰.

W art. 18 postanowiono, iż duchowni i wierni wszystkich obrządków znajdujący się poza swoimi diecezjami, „podlegać będą Ordynariuszom miejscowym według przepisów prawa kanonicznego”²¹.

Art. 19 został poświęcony nadawaniu urzędów i beneficjów kościelnych. Kościół otrzymał więc najpierw zapewnienie swobodnego nadawania ich, stosownie do prawa kanonicznego. Następnie uregulowano sprawę nadawania beneficjów proboszczowskich. Przyjęto, że nie mogą ich otrzymać (bez zezwolenia Rządu polskiego): a) cudzoziemcy nienaturalizowani; b) ci, którzy nie odbyli studiów teologicznych w instytucjach teologicznych; c) ci, których działalność jest spreczna z bezpieczeństwem państwa. Jednocześnie postanowiono, że przed dokonaniem nominacji na beneficjum proboszczowskie władza duchowna zasięgnie wiadomości od właściwego ministra Rzeczypospolitej, aby się upewnić, że żaden z powodów wskazanych wyżej (w punktach a, b, c) nie stoi na przeszkodzie; niezgłoszenie przez ministra sprzeciwu w ciągu 30 dni oznacza, iż nominacji można dokonać²².

W art. 20 uzgodniono kwestię podnoszenia zarzutów przeciw duchownym za działalność sprzeczną z bezpieczeństwem państwa. W przypadku stwierdzenia takiej działalności, właściwy minister miał przedstawić zarzuty ordynariuszowi duchownego, który – „zgodnie z tymże Ministrem” – powinien, w ciągu trzech miesięcy, podjąć „odpowiednie zarządzenia”. W razie rozbieżności powstałej między ordynariuszem a ministrem, Stolica Apostolska ma powierzyć rozwiązanie sprawy wskazanym przez nią dwóm duchownym, którzy „zgodnie z dwoma delegatami Prezydenta Rzeczypospolitej, powezmą postanowienie ostateczne”²³.

Prawo patronatu, „zarówno państwowego, jak i osób prywatnych” jest przedmiotem art. 21. Strony postanowiły utrzymać to prawo w mocy aż

²⁰ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 178; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 336.

²¹ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 180; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 334; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 51.

²² Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 181; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 332-333; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 53.

²³ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 181; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 334; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 54.

do nowego układu. Czas prezenty na odpowiedniego duchownego na wakujące stanowisko przez patrona określono na 30 dni, „według listy trzech nazwisk przedstawionej przez Ordynariusza”. W przypadku niedokonania prezenty w tym czasie, obsadzenie danego stanowiska miało stać się wolne. Gdy chodzi o beneficja proboszczowskie, przed dokonaniem nominacji, ordynariusz, stosownie do art. 19, miał zasięgnąć zdania właściwego ministra²⁴.

W art. 22 Strony uzgodniły postępowanie w sytuacji oskarżenia duchownego lub zakonnika przed sądem świeckim o zbrodnie przewidziane przez prawo karne Rzeczypospolitej: dany sąd miał niezwłocznie zawiadomić właściwego ordynariusza i przesłać mu akt oskarżenia oraz wyrok sądowy z jego uzasadnieniem. Po zakończeniu przewodu sądowego, ordynariusz lub jego delegat miał prawo zapoznać się z aktami sprawy. Jednocześnie postanowiono, że w razie aresztowania lub uwięzienia duchownego albo zakonnika „władze cywilne zachowywać będą względy, należne ich stanowi i stopniowi hierarchicznemu”. Co się tyczy duchownych i zakonników zatrzymanych w areszcie i odbywających karę pozbawienia wolności, to Strona państwowa dała gwarancję, że będą oni umieszczeni „w pomieszczeniach, oddzielonych od pomieszczeń dla osób świeckich, o ile nie zostali pozbawieni godności kościelnej przez właściwego Ordynariusza”; gdyby zaś zostali skazani „na areszt wyrokiem, będą odbywali tę karę w klasztorze lub w innym domu zakonnym, w pomieszczeniach na ten cel przeznaczonych”²⁵.

W art. 23 zaznaczono, że zmiany w języku używanym w diecezjach obrządku łacińskiego do kazań, nabożeństw dodatkowych i wykładów poza seminariami duchownymi będą dokonywane jedynie z upoważnienia Konferencji Biskupów tegoż obrządku²⁶.

Obszerny art. 24 został poświęcony sprawom majątkowym Kościoła. Tak więc w ust. 1 Strona państwowa uznaje prawo kościelnych i zakonnych osób prawnych do posiadania „wszystkich majątków ruchomych

²⁴ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 179; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 334; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 64.

²⁵ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 178; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 309-310; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 50.

²⁶ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 179; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 336-337.

i nieruchomości, kapitałów, dochodów oraz innych praw, które to osoby prawne posiadają obecnie na obszarze Państwa Polskiego”.

W ust. 2 państwo udziela gwarancji, że wymienione w ust. 1 prawa własności, gdyby nie były jeszcze wpisane do ksiąg hipotecznych na posiadające je osoby prawne, zostaną do nich wpisane na podstawie oświadczenia właściwego ordynariusza, poświadczonego przez właściwą władzę cywilną.

W ust. 3 uzgodniono, iż sprawa dóbr zabranych Kościołowi przez państwa zaborcze, a znajdujących się w posiadaniu Państwa polskiego zostanie rozwiązana przez umowę późniejszą. Do tego zaś czasu państwo zobowiązało się zapewnić Kościołowi „uposażenia roczne, nie niższe, jako wartość rzeczywista, od uposażeń”, które państwa zaborcze wypłacały Kościołowi na ziemiach należących aktualnie do Rzeczypospolitej Polskiej; uposażenia te miały być obliczane według wskazań zawartych w załączniku do art. 24. Dodano, iż w razie parcelacji wspomnianych dóbr, mensy biskupie, seminaria duchowne i beneficja proboszczowskie nieposiadające aktualnie ziemi lub posiadające ją w ilościach niedostatecznych, otrzymują ją na własność, „w miarę rozporządzalności, aż do wysokości 180 hektarów na mensę biskupią, 180 hektarów na seminarium, i zależnie od gatunku ziemi, od 15 do 30 hektarów na beneficjum proboszczowskie. Określono przy tym, że „suma ryczałtowa pieniężnych uposażeń, oznaczona w załączniku A [do art. 24 – W.G.] będzie zmniejszona w diecezjach, w których te ziemie będą nadane, o 50 złotych rocznie od każdego hektara, nadanego w sposób powyższy”.

W ust. 4 strony uzgodniły, że zostanie utrzymane przeznaczenie dóbr, które państwo rewindykowałoby u dawnych państw zaborczych, jako następcą w prawach tychże państw „z tytułu ich prawnego stosunku do osób prawnych kościelnych i zakonnych w Polsce, dotyczącego już to prestatyj, zapewnionych przez te państwa osobom prawnym kościelnym i zakonnym, już to zarządu dóbr ruchomych i kapitałów, przeznaczonych dla Kościoła”.

Ust. 5 zawiera zapewnienie Stolicy Apostolskiej o zgodzie na to, by – w celu polepszenia sytuacji gospodarczej i społecznej ludności rolniczej oraz utrwalenia „pokoju chrześcijańskiego kraju” – państwo „wykupiło od beneficjów biskupich, od seminariów, od beneficjów kapitularnych, od beneficjów proboszczowskich oraz od zwykłych beneficjów, posiadających dobra ziemskie, te ilości ziemi ornej, które by przewyższały dla każdego

z wyżej wymienionych jednostek: 15 do 30 hektarów, zależnie od gatunku ziemi, dla probostwa i zwykłego beneficjum, 180 hektarów dla Kapituły, 180 hektarów dla mensy biskupiej i 180 hektarów dla seminarium”. Dodano przy tym, że jeśli dane seminarium duchowne nie posiada ziem rolnych oddzielnie od ziem posiadanych przez biskupstwo, to będzie im przyznane – z ziem należących do biskupstwa – 180 hektarów przeznaczonych dla mensy biskupiej.

W ust. 6 przyjęto, iż kościelne osoby prawne, o których mowa w ust. 5, „będą miały prawo wybrać same z dóbr, do nich należących, parcele ziemi, które w ilościach, wskazanych powyżej, pozostaną ich własnością”.

W ust. 7 stwierdzono, że cena wykupu ziem, o których w ust. 5, „zostanie wypłacona według przepisów, stosowanych przy wykupie ziem, będących własnością osób prywatnych, pozostanie do rozporządzenia Kościoła”.

W ust. 8 Stolica Apostolska wyraziła zgodę, by ziemie rolne należące do domów zakonnych oraz do ich zakładów dobroczynnych (uznanych za odrębną jednostkę rolną) zostały wykupione przez państwo, zgodnie z przepisami, które będą stosowane do wykupu dóbr należących do świeckich osób prawnych, „z prawem dla każdego z domów, wspomnianych powyżej, jako też dla każdego z ich zakładów dobroczynnych, zachowania co najmniej 180 hektarów ziemi rolnej”.

Gwarancja posiadania prawa kościelnych i zakonnych osób prawnych – na równi ze świeckimi osobami prawnymi – do bezpośredniego dokonywania parcelacji należących do nich ziem rolnych, pomieszczona została w ust. 9²⁷.

Uzgodnienia końcowe (art. 25-27) dotyczyły: utraty mocy prawnej ustaw, rozporządzeń i dekretów sprzecznych z postanowieniami Konkordatu (art. 25); zobowiązania się Stolicy Apostolskiej do dokonania (w ciągu trzech miesięcy), po porozumieniu z Rządem, reorganizacji prowincji kościelnych i diecezji, zgodnie z art. 9 Konkordatu, przy czym granice prowincji kościelnych i diecezji powinny odpowiadać granicom państwa, oraz uregulowania odrębnym układem sprawy położonych w Polsce dóbr należących do kościelnych i zakonnych osób prawnych, których siedziba

²⁷ Zob. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, s. 179-180 i 181-184; WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 339-344; RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 55; KRASOWSKI, *Związki wyznaniowe*, s. 76.

znajduje się poza granicami państwa i odwrotnie (art. 26); wejścia w życie Konkordatu: w dwa miesiące po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych (art. 27)²⁸.

Gdy chodzi o Załącznik A (do art. 9), to pokreślono w nim wysokość uposażeń przyznanych Kościołowi Katolickiemu przez Państwo polskie, zgodnie z art. 24 Konkordatu: uposażenie miesięczne duchowieństwa (dla trzynastu urzędów), uposażenie roczne emerytalne, uposażenie roczne chórów katedralnych i niższych urzędników kościelnych. Ponadto określono koszty roczne administracji kościelnej, wysokość zapomogi rocznej dla zakładów kościelnych, wysokość rocznego funduszu budowlanego oraz wysokość roczną „innych wydatków”. Określono także sposób przyznawania przez Ministra Skarbu uposażenia dla każdej diecezji oraz tryb rozdziału owych uposażeń²⁹.

2. Problem recepcji postanowień Konkordatu

Jak widać, Konkordat regulował szeroki zakres spraw z zakresu relacji państwo-Kościół Katolicki. Regulacja ta miała jednak charakter ramowy, a więc ogólny, stąd wymagała niejednokrotnie doprecyzowania danej kwestii w aktach wykonawczych premiera bądź poszczególnych ministrów, zgodnie z dyspozycją art. 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską. Przygotowanie tych aktów normatywnych implikowało z kolei porozumienie obydwu stron, które zawarły umowę. Wiele trudności przysparzała przy tym sprawa interpretacji szeregu sformułowań konkordatowych, niejednokrotnie rozbieżna, gdy chodzi o stanowisko Episkopatu i Rządu, szczególnie po przewrocie majowym w 1926 r. Spowodowało to brak wydania niezbędnych przepisów wykonawczych do niektórych ważnych dyspozycji traktatu (np. w sprawie przeprowadzenia reformy rolnej dóbr kościelnych)³⁰.

²⁸ Zob. RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 51. Tekst konkordatu zob. J. WISŁOCKI, *Konkordat polski 1993. Tak czy nie?*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań 1993, s. 201-217; S. PIEKARSKI, *Wyznania religijne w Polsce. Administracja wyznań. Konstytucja a wyznanie. Wolność sumienia. Konkordat. Prawosławie. Ewangelicy. Żydzi. Inne wyznania. Rozporządzenia wykonawcze do konkordatu*, M. Arct, Warszawa 1927, s. 98-125.

²⁹ Zob. WŁODARCZYK, *Konkordaty*, s. 340-341.

³⁰ J. KOWALCZYK, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską 1993/1998. Układ między dwoma podmiotami prawa międzynarodowego na tle kształtowania się relacji pomiędzy*

Trzeba podkreślić, iż Prezydium Rządu Władysława Grabskiego rozpoczęło energiczne działania zmierzające do przygotowania aktów wykonawczych do Konkordatu już podczas debaty sejmowej nad jego ratyfikacją, tj. w marcu 1925 r. Organ ten zwrócił się do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i do innych zainteresowanych resortów o przygotowanie projektów ustaw i rozporządzeń wykonawczych, stosownie do rezolucji zgłaszanych w Sejmie. Jednocześnie zestawione zostały tezy do wykonania poszczególnych dyspozycji konkordatowych oraz tytuły niezbędnych aktów normatywnych³¹.

Poczynając od 1925 r. zaczęły się pojawiać ustawy, rozporządzenia, zarządzenia, statuty, instrukcje i okólniki – jako akty wykonawcze do poszczególnych artykułów umowy konkordatowej lub tylko ich części. Tempo ich ogłaszania nie zmniejszyło się po przewrocie majowym w 1926 r. Podczas gdy w 1928 r. zestawienie aktów prawodawczych objęło 21 artykułów konkordatu, to w 1934 r. istniało już 66 takich aktów (w tym 53 ustawy i rozporządzenia oraz 13 zarządzeń i okólników), kilka zaś pozostało w przygotowaniu³².

Unifikacyjna rola Konkordatu została wysłowiona w art. 25 Konkordatu, zgodnie z którym wszystkie przepisy sprzeczne z postanowieniami Konkordatu traciły moc prawną z chwilą wejścia układu w życie. W celu realizacji tej normy Prezes Rady Ministrów wydał 26 sierpnia 1925 r. okólnik zawierający instrukcję celem wykonania art. XXV Konkordatu co do ustaw, rozporządzeń i dekretów sprzecznych z postanowieniami Konkordatu.

Najbardziej kontrowersyjny okazał się art. 24 umowy regulujący sprawy majątkowe kościelnych i zakonnych osób prawnych oraz uposażenia duchowieństwa. Chodziło o dobra, których Kościół został pozbawiony przez zaborców, a które znalazły się w posiadaniu Państwa polskiego (do czasu zawarcia specjalnego układu pomiędzy stronami, Państwo polskie zapewniało „Kościółowi uposażenia roczne, nie niższe, jako wartość rzeczywiasta, od uposażeń, które rządy rosyjski, austriacki i pruski wypłacały

Kościółem katolickim i Państwem polskim w okresie I i II Rzeczypospolitej, w warunkach totalitaryzmu i w III Rzeczypospolitej, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2013. s. 17; M. PIETRZAK, *Prawo wyznaniowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 112-113.

³¹ KOWALCZYK, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską 1993/1998*, s. 17; WÓJCIK, *Konkordat polski z 1925 roku*, s. 27.

³² WÓJCIK, *Konkordat polski z 1925 roku*, s. 30.

Kościółowi na ziemiach, należących obecnie do Rzeczypospolitej Polskiej [...]. W razie parcelacji rzeczonych dóbr, mensy biskupie, seminaria i beneficja proboszczowskie, nie posiadające obecnie ziemi lub posiadające ją w ilościach niedostatecznych, otrzymają ją na własność, w miarę rozporządzalności, aż do wysokości 180 hektarów na mensę biskupią, 180 hektarów na seminarium i, zależnie od gatunku ziemi, od 15 do 30 hektarów na beneficjum proboszczowskie)³³.

„Z jednej strony mówiono o obrabowaniu Kościoła, z drugiej zaś o wyzyskaniu państwa przez Kościół. Wątpliwości nastroczała tutaj sama podstawa teoretyczna tego zapisu, w którym uznano, że Polska dziedziczy po państwach zaborczych to, co dotyczy ich stosunków względem kościelnych osób prawnych. Tymczasem przyjęcie, że odrodzone Państwo Polskie jest tworem pierwotnie nowym wykluczałoby wszelkie zobowiązania z tytułu działań państw zaborczych. W każdym razie ustalone w załączniku do konkordatu sumy nie uległy większym zmianom do 1939 roku”³⁴.

Powstające różnice stanowisk strony kościelnej i strony państwowej, szczególnie w niektórych kwestiach (zwłaszcza majątkowych), powodowały zahamowanie prac, posuniętych naprzód w 1930 r. Znaczne trudności powodowało sporządzenie listy ustaw państw zaborczych uchylonych mocą ustawy ratyfikacyjnej do Konkordatu. Dopiero rozporządzenie z 26 marca 1931 r. zawierało wykaz uchylonych aktów prawodawczych byłego zaboru rosyjskiego. W odniesieniu do byłego zaboru austriackiego wydano w tej sprawie zaledwie deklarację, zaś w stosunku do dawnego zaboru pruskiego pojawiły się trudności w związku z tym, że ustawy dawały początek niektórym instytucjom, np. składek kościelnych. Trzeba było czekać na stosowne ustawy polskie, samo bowiem uchylenie prawa państw zaborczych wywołałoby jedynie zamieszanie i naruszenie praw Kościoła. Sprawa nie doczekała się rozwiązania³⁵.

Wykonanie Konkordatu zostało powierzone dwom komisjom. Strona rządowa utworzyła Komisję, w skład której wchodził: przedstawiciel Departamentu Wyznań Religijnych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz doraźnie, w zależności od negocjowanej ma-

³³ KOWALCZYK, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską 1993/1998*, s. 18.

³⁴ Tamże.

³⁵ WÓJCIK, *Konkordat polski z 1925 roku*, s. 27-30.

terii, przedstawiciele właściwych resortów. Natomiast strona kościelna była reprezentowana przez Komisję Papieską, w skład której wchodził biskupi: Henryk Przeździecki, Stanisław Łukomski i Adolf Szelażek. Pewne wątpliwości budził status tejże Komisji, m.in. co do umocowania tego organu w prowadzeniu rozmów z Rządem. Wprawdzie kard. Kakowski powiadomił rząd o stanowisku Stolicy Apostolskiej i udzieleniu komisji pełnomocnictwa, lecz było to tylko oświadczenie Episkopatu polskiego niepoświadczony pisemnymi pełnomocnictwami Stolicy Apostolskiej. Co więcej, Rząd pilnie poszukiwał tych pełnomocnictw w 1931 r. Jak wynika z notatki sporządzanej przez ministra wyznań dla premiera, na pierwszym posiedzeniu obu komisji w 1925 r. bp H. Przeździecki oświadczył, że posiada pełnomocnictwo Stolicy Apostolskiej do prowadzenia rokowań, na dowód czego odczytał pismo Nuncjatury Apostolskiej, natomiast nie przedstawił pełnomocnictw pisemnych. Skład Komisji Papieskiej podlegał zmianom w zależności od okoliczności. Przewodniczący tego gremium (bp Przeździecki) oświadczył, że do czasu osobistego udziału Józefa Piłsudskiego w pracach obu komisji, wszelkie pełnomocnictwa Komisji Papieskiej Pius XI przekazał bp. A. Szelażkowi. Powrót do pierwotnego składu Komisji miał miejsce dopiero w kwietniu 1930 r.³⁶

Ponadto wykonanie Konkordatu utrudniała opublikowana przez bp. S. Łukomskiego w 1934 r. książka pt. *Konkordat*. Interpretacja konkordatu i aktów wykonawczych ze strony kościelnej znacznie odbiegała od pierwotnego tłumaczenia umowy na język polski zamieszczonego w dzienniku urzędowym³⁷.

To wszystko sprawiło, że ostatecznie prace obu komisji zostały zaniechane w 1935 r., kiedy to minister wyznań odwołał swoich przedstawicieli z Komisji rządowej. Od 1936 r. rokowania na temat wykonania Konkordatu były prowadzone bezpośrednio między ministrem wyznań a kard. Augustem Hlondem³⁸. Tymczasem wybuch II wojny światowej w 1939 r., a więc zaledwie 14 lat po zawarciu Konkordatu, drastycznie przerwał proces wdrażania w życie jego postanowień.

³⁶ RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 56.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

3. Uwagi końcowe

Konkordat polski z 1925 r., mimo szeregu niedoskonałości, a następnie wspomnianych trudności w podejmowaniu przez państwo aktów wykonawczych, spełnił pozytywną rolę w kształtowaniu wzajemnych relacji państwa i Kościoła Katolickiego. Obok konstytucji, był podstawowym aktem normatywnym generalnie regulującym te relacje. Według S. Grabskiego, umowa ta nie tylko spełniła misję cywilizacyjną Polski, lecz miała także duże znaczenie dla polityki narodowościowej³⁹.

Umowa ze Stolicą Apostolską została przyjęta z zadowoleniem przez większość biskupów polskich oraz przez duchowieństwo katolickie. Jakkolwiek nie przynosiła rozstrzygnięcia trzech postulowanych przez to ostatnie kwestii: uznania religii katolickiej za religię państwową, przyjęcia zasady szkoły wyznaniowej, uznania kościelnego prawa małżeńskiego, to przecież poręczała Kościołowi Katolickiemu pełną autonomię i swobodę wykonywania własnej misji, pozwalając na rozwijanie aktywności kościelnej na wszystkich jej odcinkach. Trzeba przyznać, że to głównie dzięki regulacjom konkordatowym „Kościół w Polsce mógł w następnych latach rozwijać się swobodnie we wszystkich dziedzinach. Przyznać trzeba, że i rząd respektował w pełni konkordat”⁴⁰.

Natomiast niezadowolenie z Konkordatu, poza niektórymi stronnictwami lewicowymi, okazali także katolicy należący do mniejszości narodowych: ukraińskiej i litewskiej. Grekokatolicy ukraińscy krytycznie odnieśli się w szczególności do art. 18, który poddawał duchownych przebywających poza własnymi diecezjami jurysdykcji ordynariuszy miejsc ich pobytu, a także do art. 21, który utrzymywał w mocy prawo patronatu (ukraiński metropolita lwowski Andrzej Szeptycki planował utworzenie unickiego biskupstwa na Wołyniu, po przeprowadzeniu tam misji wśród ludności prawosławnej; prawo patronatu nad cerkwiemi uzależniało w pewnej mierze od Polaków obsadę grekokatolickich parafii ukraińskich). Natomiast Litwinom zdecydowanie nie podobały się art. 9 i 26, pozbawiające biskupów przebywających poza Polską jurysdykcji i mająt-

³⁹ S. GRABSKI, *Jak zawierałem konkordat ze Stolicą Apostolską*, „Tygodnik Powszechny” 25 (1971), s. 5.

⁴⁰ H.E. WYCZAWSKI, *Sytuacja prawna Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. II: 1764-1945, cz. 2: 1918-1945, red. B. Kumor, Z. Obertyński, oprac. K. Dola, Pallottinum, Poznań–Warszawa 1979, s. 18-19.

ków na jej terenie, podobnie jak art. 23, w którym uzależniono zmianę języka w kazaniach, nabożeństwach dodatkowych i wykładach poza seminariami duchownymi, od decyzji Konferencji Biskupów⁴¹.

Zawierając Konkordat z Polską, Stolica Apostolska kładła większy nacisk na stosunki Kościół-państwo, które dzięki tej umowie na ogół były poprawne, nad czym czuwała Stolica Apostolska (poprzez swoich nuncjuszy), a także prymasi Edmund Dalbor i August Hlond. Z kolei Państwo polskie doceniało walory społeczne religii oraz chciało współpracy z wyznaniem, kierując się zasadami konstytucji.

Gdy chodzi o proporcje korzyści, jakie płynęły z traktatu, to niewątpliwie większym jego beneficjentem był Kościół Katolicki, który otrzymał pełną swobodę w urzeczywistnianiu swojej misji, łącznie z kierowaniem się własnym prawem. Do korzyści tegoż Kościoła należało także zapewnienie mu pozycji równorzędnego partnera wobec państwa, co było oczywistym sukcesem. Nie należy również zapominać o wielu przywilejach, które otrzymało duchowieństwo, zgodnie z duchem dawnych umów konkordatowych.

Do głównych zaś korzyści państwa należy zaliczyć przede wszystkim ujednoczenie w przestrzeni prawa sytuacji Kościoła Katolickiego na terenie całego kraju. Konieczność bowiem dotychczasowego stosowania przepisów państw zaborczych, które różniły się od siebie w sposób diametralny, powodowała ogromne trudności dla państwowej administracji wyznaniowej. Pozytywnym rezultatem zawarcia umowy dwustronnej dla państwa było też uznanie przez Stolicę Apostolską aktualnych granic Rzeczypospolitej poprzez nowy podział diecezjalny oraz otrzymana gwarancja, w myśl której żaden obszar należący do Polski nie zostanie oddany pod jurysdykcję biskupa mającego swoją siedzibą poza granicami polskimi. Poza tym, Konkordat zapewniał wpływ władz państwowych na obsadzanie stanowisk kościelnych, co pośrednio mogło prowadzić do zapewnienia lojalności duchowieństwa. Znaczące było także uregulowanie kwestii opodatkowania duchownych i określenie przypadków, w których dobra kościelne zostały z tych podatków zwolnione⁴². „Za sukces strony polskiej należy uznać także zgodę Watykanu na reformę rolną: państwo miało przejąć nadwyżkę ziemi ponad kwoty określone w porozumieniu. Jednak

⁴¹ Tamże, s. 18.

⁴² RESLER, *Konkordat z 1925 roku*, s. 55.

silna opozycja episkopatu i nieudolność rządu w realizacji reformy rolnej wobec Kościoła sprawiła, że w praktyce nie wykorzystano możliwości odzyskania ziemi”⁴³.

Nie ulega wątpliwości, że Konkordat z 1925 r. zawarty z Polską był jednym z najkorzystniejszych układów, jakie Stolica Apostolska zawarła w okresie międzywojennym, chociaż strona kościelna nie zapewniła sobie realizacji planu maksimum, który chciała uzyskać.

W radykalnie zmienionej sytuacji geopolitycznej, w której znalazła się Polska po II wojnie światowej sprawiła, że uchwałą Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z dnia 12 września 1945 r. Konkordat został zerwany. Rząd polski motywował ten krok jednostronnym zerwaniem układu przez Stolicę Apostolską aktami sprzecznymi z konkordatem, jakie miała poczynić w czasie II wojny światowej. Stanowisko to, odpierał zdecydowanie papież Pius XII w liście do polskich biskupów z 17 stycznia 1946 r.⁴⁴ Nie miało to jednak praktycznego znaczenia, gdyż w grę wchodziły inne zasady stosunków państwo-Kościół, oparte na doktrynie całkowitego rozdziału Kościoła od państwa, co w konsekwencji miało doprowadzić do ukształtowania typowo świeckiego modelu Polski.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie 10 lutego 1925 r., AAS 17 (1925), s. 273-287.

PIUS PP. XI, Bulla dictionis Polonicae de nova dioecesium latini ritus circumscriptione Vixdum Poloniae unitas (28.10.1925), AAS 17 (1925), s. 521-528.

Literatura

DĘBIŃSKI JÓZEF, O konkordacie polskim z 1925 roku, *Saeculum Christianum* 14 (2007), nr 1, s. 169-189.

GRABSKI STANISŁAW, Jak zawierałem konkordat ze Stolicą Apostolską, *Tygodnik Powszechny* 25 (1971), s. 5-6.

JURKIEWICZ JERZY, Konkordat z roku 1925 na tle polityki Kurii Rzymskiej w okresie międzywojennym, *Kwartalnik Historyczny* 6 (1953), nr 4, s. 57-85.

⁴³ Tamże, s. 57.

⁴⁴ Szerzej na ten temat zob. T. PAWLUK, *Problem wygaśnięcia konkordatu polskiego z 1925 r.*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986), nr 1-2, s. 132-148.

- KOWALCZYK JÓZEF, Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską 1993/1998. Układ między dwoma podmiotami prawa międzynarodowego na tle kształtowania się relacji pomiędzy Kościołem katolickim i Państwem polskim w okresie I i II Rzeczypospolitej, w warunkach totalitaryzmu i w III Rzeczypospolitej, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2013.
- KRASOWSKI KRZYSZTOF, Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historyczno-prawne, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Konkordat, w: Encyklopedia Katolicka, t. IX, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, kol. 638 i 640-642.
- OSUCHOWSKI JANUSZ, Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939 (węzłowe zagadnienia), Książka i Wiedza, Warszawa 1967.
- PAWLUK TADEUSZ, Problem wygaśnięcia konkordatu polskiego z 1925 r., *Prawo Kanoniczne* 29 (1986), nr 1-2, s. 132-148.
- PIEKARSKI STANISŁAW, Wyznania religijne w Polsce. Administracja wyznań. Konstytucja a wyznanie. Wolność sumienia. Konkordat. Prawosławie. Ewangelicy. Żydzi. Inne wyznania. Rozporządzenia wykonawcze do konkordatu, M. Arct, Warszawa 1927.
- PIETRZAK MICHAŁ, Prawo wyznaniowe, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- RESLER TOMASZ, Konkordat z 1925 roku – podstawa funkcjonowania Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej, *Acta Erasiana* 13 (2016), s. 36-57.
- WISŁOCKI JERZY, Konkordat Polski z 1925 roku, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 1977.
- WŁODARCZYK TADEUSZ, Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku, t. II, wyd. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986.
- WÓJCIK WALENTY, Konkordat polski z 1925 roku. Próba oceny, w: Kościół w II Rzeczypospolitej, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1980, s. 23-34.
- WYCZAWSKI HIERONIM E., Sytuacja prawna Kościoła katolickiego w Polsce, w: Historia Kościoła w Polsce, t. II: 1764-1945, cz. 2: 1918-1945, red. B. Kumor, Z. Obertyński, oprac. K. Dola, Pallottinum, Poznań–Warszawa 1979, s. 18-21.

Postanowienia Konkordatu polskiego z 1925 roku i problem ich recepcji i realizacji

Streszczenie

Instrumentem prawnym, który umożliwia pokojowe i harmonijne uregulowanie wzajemnych stosunków państwa i Kościoła Katolickiego jest konkordat. Gdy chodzi o Polskę, to – nie licząc umów cząstkowych zawartych ze Stolicą Apostolską w okresie Pierwszej Rzeczypospolitej – pierwszy konkordat regulujący całokształt spraw dotyczących wzajemnych relacji Państwa polskiego i Kościoła Katolickiego został zawarty dopiero w II Rzeczypospolitej: 10 lutego 1925 roku, a więc wkrótce po odzyskaniu niepodległości.

Konkordat regulował w sposób całościowy (z wyłączeniem spraw pozostawionych do ustalenia w osobnych porozumieniach, jak np. kwestię małżeństw i aktów stanu cywilnego) pozycję prawno-ustrojową Kościoła Katolickiego w II Rzeczypospolitej.

Obejmująca 27 artykułów umowa zawiera najpierw lapidarną preambułę, a następnie zasady ogólne, postanowienia odnoszące się do poszczególnych spraw dotyczących obydwu stron, wreszcie uzgodnienia końcowe.

Nie ulega wątpliwości, że Konkordat z 1925 r. zawarty z Polską był jednym z najkorzystniejszych układów, jakie Stolica Apostolska zawarła w okresie międzywojennym.

Wybuch II wojny światowej w 1939 r., a więc zaledwie 14 lat po zawarciu konkordatu, sprawił, iż rozpoczęty proces wdrażania w życie jego postanowień został drastycznie przerwany.

Słowa kluczowe: konkordat, postanowienia konkordatu, recepcja konkordatu

The Provisions of the Polish Concordat of 1925 and the Problem of their Reception and Realization

Summary

The concordat is a legal instrument, which enables peaceful and harmonious regulation of mutual relations between the State and the Catholic Church. With regard to Poland – excluding partial conversions concluded with the Holy See in the period of the First Polish Republic – the first concordat regulating all issues concerning mutual relations between the Polish State and the Catholic Church was only concluded in the Second Polish Republic: February 10, 1925, shortly after regaining independence.

The Concordat regulated all legal and constitutional status of the Catholic Church in the Second Polish Republic (excluding matters left to be settled in separate agreements, for example the question of marriages and registry office records acts).

Concordat, which consists of 27 articles contains a concise preamble, then general rules, provisions relating to the particular matters regarding both parties and final arrangements.

There is no doubt, that the Concordat of 1925 concluded with Poland was one of the best agreements, that the Holy See concluded in the interwar period.

The outbreak of Second World War of 1939 – only 14 years after the conclusion of the Concordat – made the beginning of the implementation process of its provisions drastically interrupted.

Translated by Anna Słowikowska

Key words: concordat, provisions of concordat, reception of concordat

Information about Author: REV. WOJCIECH GÓRALSKI, Professor – Head of the Department of Church Family Law, Faculty of Canon Law at University of Stefan Cardinal Wyszyński in Warsaw, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warsaw, Poland; e-mail: w_goralski@wp.pl

